

Šikana - problém mravní výchovy

Konference o šikaně 2009

Ing. Mgr. Marie Nováková

„**Kde se to v nás bere?**“, klademe si stále znovu stejnou otázku od doby, kdy vzniká první Etika Nikomachova, vždy, když se setkáváme s hrubostí, násilím, agresí. Téměř beze slov stojíme nad titulky zpráv a černé kroniky, kdy násilí a krutost bere lidské životy, krade naději životům, úsměv dětským tvářím. Kde se v nás bere ta podivná hrubost, lhostejnost, zlomyslnost i agrese? Fenomén agresivního chování je přítomen v osobnosti člověka i ve společnosti v různé míře. (Budínská, 2001).

V prvním roce života se dítě potřebuje setkat s láskou, láskou bez podmínek, bezpodmínečným přijetím ze strany rodiče, „klíčové osoby“. Potom je jeho svět „v pořádku“. V harmonické rodině dostává základ výchovy, učí se rozlišovat dobro, zlo, přináší si základ hodnotového systému. Výchovný model rodiny doplňuje společnost vzory, které předkládá, učí normám mravnosti, tomu, co se „sluší a co ne“, co se od dítěte očekává. Do hry vstupují vrstevnické skupiny (Sagi, 1995) a školní kolektiv. Dítě roste, dospívá, roste vliv vrstevníků, party (Matějčíček, 1996). Dítě se stává dospělým, hledá a nachází svou identitu, své životní poslání (Frankl, 1995), svůj smysl života. Naplňuje svůj život a předává ho dál. Takto je to v optimálním případě.

Život však není ideální. Každá společnost i doba má své meze, svá úskalí, každý člověk si do života nese svou slabinu, svůj „komplex.“

Jaké jsou tedy příčiny chování, které poškozují druhé?

Co je tím podhoubím, ze kterého vyrůstá agrese, šikana, hrubost?

Vrátíme-li se k výchovnému trojúhelníku musíme konstatovat, že ne všechny rodiny jsou harmonické. Právem dnes hovoříme o „krizi rodiny“. Ne každé dítě zažívá přijetí bez podmínek, ne každé dítě poznává v rodině jasný hodnotový systém, umí rozlišovat dobro od zla. Společnost podivuhodně předkládá mladým vzory v rozporuplných pořadech a seriálech, zásobuje je časopisy plnými polopravd a pomluv a předkládá politickou kulturu plnou otevřených i skrytých neřešených konfliktů. Mladí lidé se učí rychle. Jeden vydařený obraz vydá za tisíce slov a modely jednání slavných vyzývají k následování. Úspěch je v bohatství, dravosti, často hrubosti, ostrých loktech, ne moudrosti, ale chytrosti, výhodě a prosazení i na úkor druhého, slabšího, handicapovaného.

Proč by škola měla být výjimkou?

Z nějakého zvláštního, nepochopitelného důvodu, předpokládáme, že škola dořeší naše problémy. Doplní rodinu, převychová děti, upraví vzory společenského i nespolečenského chování, naučí děti slušnosti, předá funkční modely „mravního chování, naučí děti morálce, poskytne jim „vnitřní vztažný systém“, takže budou schopny jednat správně i bez nároku na odměnu pro dobrý pocit ze správného chování (R. Roche-Olivar., 1992). Navíc vychová z dětí osobnosti, naučí je spolupráci, dovednostem a postojům nezbytným pro život, předá jim hodnoty, provede je úskalím dospívání a obdobím hledání identity. Toho chceme dosáhnout ve škole zaměřené na výkon, v kolektivu dětí se spoustou neřešených problémů, bez časových nároků, jen tak mimochodem při běžné výuce, která bývá často zaměřena na soutěživost, ve škole kde chybí étos vzdělávání. Jsme překvapeni, že moc je mnohdy

spojována s autoritou (formální i neformální), role osobních vztahů není doceněná, panují nejasná pravidla. Slušnost je zaměňována s hloupostí. Frustrace potencuje agresivní chování. Strach z odmítnutí vrstevníky vede k volbě většinového modelu chování. Stane-li se modelem chování hrubost, těžko oběť může hledat posilu a zastánce mezi spolužáky. Navíc společnost mnohdy předkládá jako model toleranci k násilí ať už v oblasti fyzické či psychické, podněcuje agresivní fantazie posílené médii, lhostejnost a bezohlednost patří k běžnému stylu života těch, kteří jsou „in.“

Je možné s tím něco udělat?

Každý problém v sobě skrývá řešení. Důležitější než otázka **Co** se děje, je otázka **Proč** se tak děje. Proč se setkáváme stále více a více s nejrůznějšími formami agrese, ať už je zaměřená „dovnitř“ – sebepoškozování, sebevraždy mladistvých, bulimie, anorexie, nebo „vně“ – v rovině fyzické či psychické, násilí slovní, mimoslovní (pomluvy, nactiutrhaní, posměch), různé formy šikany? Je třeba hledat důvod i nápravu u kořenů (Říčan, 1995). Je potřeba vrátit se k nenaplněným potřebám, potřebě přijetí bez podmínek, schopnosti empatie, respektu (Kopřiva, Nováčková, Nevolová et al, 2005), oddělení provinění od provinilce, k základům hodnotového systému, rozlišování dobra a zla. Je nutné věnovat se vzorům, předkládat modely spolupráce, předcházení a řešení konfliktů. To nelze dělat „za pochodu“, jen tak mimoděk mezi rovnicí matematickou a chemickou, mezi šestým a sedmým pádem, uprostřed vyjmenovaných slov vyřešit problém lži a posměchu, agrese zastavit během nácviku názvosloví při přípravě na diktát nebo písemnou práci. Chce to čas a systém a nás to překvapuje? Je to náročné na kvalitu pedagoga, jeho přípravu i vnitřní sílu, je třeba „být připraven“, zvládnout třídu, znát a osvojit si účinný výchovný styl. (L.Lencz, 2005). Málokdy předáme to, co není součástí naší osobnosti. Předmět, ke kterému nemáme vztah málokdy učíme úspěšně. Dnešní doba naslouchá učitelům pouze tehdy, jsou-li současně svědky, svědky reálného života.

Vstupuji do třídy. Někde tam ve směsici hlasů chybí i malý náznak toho, že žáci vnímají, že začala hodina. Učitel je nepřítel, který je okrádá o čas a otravuje svými pravidly. Učit se tam nedá. Sebelepší profesní a znalostní výbava je k ničemu. Mám utéct? To je dost zbabělé. „Tito mladí znají všechno“, přemítám, „ale chybí jim jediné, ocenění, pochvala. Není za co je chválit.“ Chvilí váhám. Začínáme systémem pochval.

Šest P: Po zvonění jsem na svém místě... Pomůcky nezapomínám... Pro ostatní jsem kamarád, mám k nim úctu....atd.

Tak nějak probíhal počátek mého pedagogického působení na ZŠ, po praxi na VŠ a SŠ. Dnes, po 13 letech práce na ZŠ a praxi preventisty, má práce s mladými pokračuje formou preventivních programů ZŠ, SŠ. Model Etické výchovy byl tím, co doplnilo a odpovídalo mým pracně nabývaným zkušenostem (L. Lencz, 2000).

„Necháme vám tu učitele,“ nabízejí mi ve speciální základní škole. Máme program nazvaný Etika II, usměrňování emocí, práce se strachem a agresí. Hrou se učíme poradit si sami se sebou, posílit se, vědět, že život umí být tvrdý, ale „my na to máme.“ Odmítám. „Zvládneme to“. Krčí rameny. Jsou tu dvě spojené třídy. Pouštíme se do práce.

„Teď ukážete, co si o tom myslíte“, velím. „Jaký je život? Spravedlivý, palec nahoře, nespravedlivý, palec dole.“ Pečlivě sleduji pohyb rukou. Čekala jsem to, většina palců směřuje dolů. Tady je jeden nahoře a několik jich mění polohu.

„Trochu spravedlivý a trochu nespravedlivý“, slyším vysvětlení. Čekají.

„Pravdu máte všichni“, řeším záhadu, „život je hrozně nespravedlivý i velice spravedlivý. Spravedlivý v tom, že na to, kým se máte stát, máte v sobě dost schopností, jen musíte objevit, co je váš úkol, vaše poslání. Nespravedlivý je život v tisíci jiných věcech. Život umí být pěkně tvrdý, v tom si nebudeme lhát.“

„A vy byste nám na rovinu řekla, v čem k vám byl život tvrdý a co jste dělala, abyste to zvládla?“, přerušuje mne silný, romský chlapec. Je starší, už by měl opustit základní školu a život mu zjevně „vrtá hlavou.“

„Řekla, „přikyvuji, „na rovinu. Řeknu vám i to, co se mi povedlo a co ne.“

Je ticho „jako v kostele.“ Žáci pozorně naslouchají a ptají se. Nikdo neruší. Občas se ve dveřích objeví hlava pedagoga. O přestávce hovoříme s učiteli. „Víte,“ říkám upřímně, „moc to ruší, když nahlížíte do třídy. Nedělejte to.“

Jsou v rozpacích. „Chtěli jsem vidět co děláte,“ vysvětlují. „Víte, u nás v hodinách ticho nebývá...“

V některých chvílích našeho života ticho bývá. Tehdy, když řešíme zásadní věci, to, jak se vyrovnat s těžkostmi a zvládnout je, jak v sobě najít sílu (Frankl, 1995). Můžeme dlouze hovořit o specifikaci a formách rizikového chování, nenabídneme-li cestu prevence ztratíme čas (Nešpor, 1999). Ale hledat cestu není snadné a jednoduché: Negativnímu chování je třeba zamezit – jasným STOP, přerušením modelu chování, jasnou zábranou. Ale to nestačí, nestačí jen zabránit a přerušit negativní model, je třeba dítě POSÍLIT, naučit ho snést zátěž, vydržet poznámky, „kecy“, smířit se s tím, že určitá tvrdost života na naši „hlavu“ zákonitě dopadne a my máme sílu ji unést. Naším cílem je také VYBUDOVAT upevněný model chování dítěte, předat dovednosti, vytvořit postoje, které dítě naučí ustát těžkosti, bránit se, poznat hranice agresivního chování, upevnit dovednost zastavit konflikt, předcházet konfliktům, přerušit konflikt i řešit ho (Nováková a kol., 2006).

Situace se stane řešitelnou tehdy, podaří-li se nám vytvořit prostředí pro zastánce potenciálních obětí, pro ty, kteří usmírují, spolupracují, zastanou se, tedy slovy etické výchovy vytvořit tzv. „výchovné společenství“. Každý žák je individualitou, má své specifické potřeby, které je třeba přijímat a tolerovat (Jucovičová, 2003).

Cílem Etické výchovy je spolupráce a vzájemná pomoc: žáků mezi sebou, učitelů a žáků, rodičů a školy, rodiny a společnosti, všech lidí „dobré vůle.“ Existuje-li cesta prevence agrese, násilí, hrubosti, šikany, rizikového chování, pak je někde zde. Musí být realizována v rovině spolupráce rodiny, školy, společnosti s využitím jasné a systematické koncepce připravených pedagogů i rodičů. Bude vyžadovat čas a koncepci. (R.R.Oliver, 1992).

Naše mladá generace a naše budoucnost za to stojí. Žijíce v přítomnosti, skrze naše děti se zabýváme už dnes naší budoucností. Máme v rukou poklad nejcennější a tento úkol je příliš závažný na to, aby se dal řešit za „pochodu“ a aby zde škola mohla zůstat osamělá bez podpory.

Literatura

BUDÍNSKÁ, M. *seminář Strategie prevence sociálně patologických jevů MŠMT*, Praha: 2001

HERMOVÁ, S. *Psychomotorické hry*. Praha: Portál, 1994

FRANKL V. E. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 1995.

- JUCOVIČOVÁ, D.; ŽÁČKOVÁ, H. *Metody práce s dětmi s LMD především pro učitele a vychovatele*. Praha: VAPO, 2003.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: Svoboda 1988
- KOPŘIVA, P.; NOVÁČKOVÁ, J.; NEVOLOVÁ; et al. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005.
- LENCZ, L.; KRIŽOVÁ, O. *Etická výchova 1*. Praha: LUXPRESS, 2000. (EtV I.)
- LENCZ, L. a kol. *Etická výchova 2*. Praha: LUXPRESS: 2005.(EtV II.)
- LENCZ, L.; IVANOVÁ, E. *Etická výchova 3*. Praha: LUXPRESS, 2003. (EtV III.)
- MATĚJÍČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996.
- MORRISH, R. G. *12 klíčů k důsledné výchově*. Praha: Portál 2003.
- NEŠPOR, K. *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: MŠMT 1999.
- NOVÁKOVÁ, M. a kol. *Učíme etickou výchovu*. Praha:LUXPRESS, 2006.
- PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno: Paido, 2001.
- PREKOP, J.: *Empatie*. Praha: Grada 2004.
- ROCHE, R.O. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995
- SAGI, A. *Problémové děti v mateřské škole*. Praha: Portál, 1995.